

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Олег КОЛОДІЙЧУК

РОЗВИТОК ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ УЧНІВ В ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ
ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ ЗАСОБАМИ ЕКСКУРСІЙ (1900–1939 РР.)

У статті здійснено історико-педагогічний аналіз процесу формування технічних здібностей молоді навчальних закладів Галичини під час проведення екскурсій (1900–1939 рр.). Показано соціально-історичні умови впровадження екскурсій з метою посилення практичної спрямованості навчально-виховного процесу. Висвітлено роль екскурсій як засобу для проведення серед учнів західноукраїнських освітніх закладів науково-технічної пропаганди. Розглянуто технологію проведення позаурочних занять із використанням міжпредметних зв'язків. Відзначено позитивний вплив зарубіжного досвіду на підвищення ефективності проведення занять у навчальних закладах Західної України. Описано зміст, форми організації та напрями завдань екскурсій учнів навчальних закладів Галичини.

Здійснивши аналіз праць педагогів, освітніх і культурних діячів першої третини ХХ ст. та досліджень сучасних науковців, які висвітлювали проблему застосування форм навчальних занять, відмінних від урочної, можна з впевненістю сказати, що у 1900–1939 рр. у Західній Україні ідея використання екскурсій та прогулянок у навчально-виховному процесі освітніх закладів мали всесторонню підтримку.

Окремих аспектів досліджуваної проблеми торкалися у своїх працях такі дослідники освіти Західноукраїнського регіону, як А. Вихрущ, Л. Дерев'яна, Т. Завгородня, Н. Ігнатенко, В. Рак, І. Стражнікова, Б. Ступарик та ін. Проте цілісного і всебічного вивчення ролі екскурсій у розвитку технічної творчості учнів західноукраїнських освітніх закладів у 1900–1939 рр. до цього часу не здійснено.

Мета нашої статті — дослідити, яке значення мали екскурсії (прогулянки) для розвитку технічної творчості молоді навчальних закладів Галичини в першій третині ХХ ст.

Відповідно до мети визначено такі основні завдання дослідження:

- показати вплив екскурсій на формування технічних здібностей молоді;
- виявити зміст, форми організації, напрями завдань і технологію проведення екскурсій;
- висвітлити позитивний вплив зарубіжного досвіду на підвищення ефективності проведення занять у навчальних закладах Західної України.

Сеймова шкільна комісія на засіданні у 1909 р. багато уваги приділила питанням позаурочної діяльності у середньому шкільництві. Комісія визнала, що навчання гімнастики, рухливі ігри, прогулянки, наукові гуртки, лабораторії та особливо студентські майстерні відчують значну підтримку серед громадськості [18, 404]. Беручи цей факт до уваги, комісія закликала центральний комітет Краєвої шкільної ради клопотати перед центральним комітетом уряду про виділення коштів на підтримку цих форм позаурочної діяльності [18, 407].

Дослідження Т. Завгородньої показали, що серед форм організації навчання, які використовувалися у досліджуваній період для підготовки майбутніх учителів, чільне місце займали екскурсії. Екскурсії (прогулянки) з різних предметів, зокрема географії, історії, біології, малювання та ручних робіт, організовувалися, як правило, згідно із затвердженим планом. Іноді ініціаторами проведення екскурсій були професори. Так, з ініціативи викладачів педагогії у Львові в 1937–1938 н. р. відбувалися наукові екскурсії. Іноді проводилися екскурсії загальнокультурного спрямування. Враховуючи скрутний фінансовий стан учительських семінарій у Галичині, учні багатьох із них на початку року створювали на свої кошти “прогулянковий фонд”, гроші з якого йшли на проведення екскурсій. Це робилося з метою підвищення інтелекту учнів, рівня їх культури, щоб не трапилося так, що “вчителька вийшла із села, скінчила семінарію, а відтак повернулася вчитися на село, не побачивши світу Божого” [2, 92].

Опрацьовуючи архівні джерела, Л. Дерев'яна визначила, що головною метою освітньо-виховних мандрівок у досліджуваній період було “не перетворювати дитячу природу, а скласти найпожиточніші умови для всебічного розвитку дитячої душі, у згоді з психофізичною природою індивідуума і рівняти шлях до широкої творчості і самодіяльності духу” [1, 29].

Надаючи великого значення екскурсії як засобу емоційно-естетичного збудження розвитку творчого мислення та пізнавальної активності, галицькі педагоги на сторінках фахової преси розробили її структуру, склали рекомендації щодо проведення, навели приклади організації екскурсій відповідно до вікових особливостей дітей, вимог навчальних програм та потреб часу [4, 70].

Так, наприклад, В. Галецькі у журналі “Ручна праця у школі” подає наступні рекомендації щодо проведення прогулянок:

– для початкових шкіл. “Прогулянки, застосовувані в міру можливостей цілеспрямовано, повинні вчити дітей обережності і спритності в певних типових обставинах, поглиблювати їх ставлення до власної праці і її продуктів за допомогою їх порівняння з працею і виробами рільничих і ремісничих майстерень та технічних закладів, спричиняючи до пізнання: можливостей і удосконалення людей; труднощів і опирань, переможених зусиллями людини і суспільних груп; проявів співіснування і взаємної допомоги”;

– для гімназій. “в міру можливостей і залежно від умов певної школи будуть організовані екскурсії до осередків (майстерень) технічної праці, зокрема до тих осередків продукції, які пов’язані з технікою, що становить головний предмет навчання молоді певного класу” [11, 7–8].

Ідею застосування під час проведення екскурсій міжпредметних зв’язків пропагувала П. Іванівна (І. Петрів — О. К.). Вона широко використовувала технічну творчість учнів початкової школи. У публікації “Прогульки в народній школі” педагог подає орієнтовний план одного дня навчання у початковій школі з охопленням всіх предметів (занять) згідно з розкладом:

“Тема географії — сплавність рік і сила водної течії.

Тема лекції природи — прибережні рослини.

Тема лекції української мови — мовні вправи — збагачення діточого словника.

Темою лекцій робіт — млинок над рікою, паперові кораблі”.

Автор рекомендувала під час викладення матеріалу, пов’язаного з предметом “роботи”, використовувати такі напрямки технічної творчості, як судномодельювання та моделювання сільськогосподарської техніки. Так, визначивши сторони світу, силу течії та інше, діти (за вказівкою вчителя) мали розпочинати виготовлення моделей човнів. Під час їхньої роботи педагог міг дати пояснення щодо відмінностей між човном і кораблем, розповісти про дараби і методи сплавлення дерев за течією ріки. Після виготовлення моделей човнів, учні, використовуючи як зразок виготовлену вчителем модель млина, що приводиться в дію річковою водою, виготовляють свої моделі млинів.

Для закріплення вивченого матеріалу і з метою збагачення словникового запасу технічними термінами школярам необхідно записати нові слова: корабель, дараба, течія, лотоки, корці і тощо; побудувати за їх допомогою речення; дати відповіді на запитання типу “З чого зроблена дараба, до чого служить?” [3, 49–50].

На думку Т. Когута, для трудового навчання доцільно організовані прогулянки дають чималу користь, оскільки вони призвичаюють молодь до обережності та вміння зарадити собі самому; вчать поглиблювати своє ставлення до власної праці та її творінь порівняно з виробами рільничих і ремісничих майстерень та технічних установ; розвивають пізнання і любов до рідної культури; вчать дітей розуміти велике значення таких робіт у житті суспільства. Таке споріднювання ручної праці в школі з культурою середовища може розвинути у більшості учнів їх особисту творчість [5, 55].

Цікаво, що С. Русова пропонувала під час екскурсій використовувати дитячі інстинкти (расовий, дослідження, цікавості) для того, “щоб діти уявляли себе справжніми дикунами”, і навчати їх виготовляти “лучки, самостріли, бумеранги”. Зі сказаного вище можна зробити припущення, що автор радить застосовувати під час екскурсії для малих дітей рольові ігри, які би сприяли розвитку в них серед інших і такого виду діяльності, як технічна творчість [7, 89–90].

Для того, щоб збагатити учнів знаннями про сучасну техніку, з ними проводили екскурсії на різні підприємства (промислові об'єкти) та в освітні заклади. Так, наприклад, у публікаціях часописів за 1900–1914 рр. міститься інформація про те, що абітурієнти обох відділів V Львівської гімназії відвідали фабрику акумуляторів доктора З. Станецького та міську електростанцію [20, 383]; студенти Заліщицької семінарії — промислово-рільничі виставки в Косові, рільничі школи в Городенці, Космані і Ягільниці, виставку Ліги промислової допомоги у Бучачі, середню рільничу школу в Чернівцях та ін. [21, 215]; 9 дітей з Галичини разом із керівником — музей промислу і рільництва у Варшаві, де із сучасного обладнання оглянули електростанцію, фільтри та водонапірну вежу. Варто звернути увагу і на такі особливості: під час цих подорожей учні їхали на поїзді, пливли на судні, бачили пароплави та ін. [19, 36].

Привертає увагу, що багато подорожували учні краківських освітніх закладів. У 1905 році вони відвідали промислові об'єкти Галичини і виставки, побували в гімназіях у Ярославі та Подгужу, реальних школах Львова [14, 151]. У 1908 р. учні торгівельної академії перебували в науковій подорожі за кордоном: у Гамбурзі оглянули доки, порт, суднобудівні майстерні, пароплав “Пенсільванія”, портове та сигнальне устаткування; у Берліні – музей пошти і телеграфу. Учні вищої і двокласної торгівельних шкіл під час екскурсії у Прагу оглянули виставку виробів учнів промислових і торгівельних празьких шкіл, промисловий музей [13, 218]. Крім того, учні краківських торгівельних шкіл, як і в попередні роки, оглядали промислові і торгівельні заклади в Кракові і Подгужу: фабрику машин Зеленецького, паровий млин, цементну фабрику і фабрику вальцювання заліза та ін. [13, 219].

На екскурсії до промислових закладів ходили також діти з табору відпочинку Дрогобицької гімназії, який розташовувався в Уричу. Вони відвідали сірникову фабрику в Сколому, лісопильні в Синовудску і Рибніку, місця видобутку нафти та „мотори (мотоцикли і теплоходи)” в Уричу і Сходниці, млини різних типів у Майдане і Кропівнику [15].

Екскурсії проводилися і під час різноманітних курсів. Так, слухачі інформаційних курсів для учителів природи і фізики оглянули аеродром і радіотелеграфічну станцію [16, 273]. А на курсах для дорослих, тематика яких охоплювала систематичні виклади з природничих, математичних та технічних наук, проводилися наукові екскурсії [9, 628].

Польські видання поміщували багато публікацій польських, українських і зарубіжних авторів, які стосувалися використання прогресивних методів навчання і виховання в інших країнах. Так, Ловицький у статті “Нові методи шкільного виховання в Америці” свідчив, що американці вважають “книжну” систему навчання непрактичною і через те запровадили систему “живого зношення і стичності з дійсністю”. Однією із складових цієї системи була екскурсія [6, 280].

Професор Я. Войтішек із реальної школи Праги зазначав, що екскурсії на фабрики, копальні тощо корисно впливають на розумовий розвиток дитини, розширення її наукового світогляду, дають знання ремесел, машин, різного устаткування, загальне поняття про людську працю у найрізноманітніших її напрямках [17].

Німецький педагог Ф. Вінлер використовував екскурсії в порти для виконання відповідних моделей і рисунків портового обладнання: морських веж, семафорів та ін. [10, 176]. У семінарії ручних робіт у Лейпцігу широко використовували огляд виставок і екскурсії на фабрики [12, 32].

У контексті проблеми, досліджуваної у статті, цікавою буде інформація про розвиток екскурсійної справи на території України, до 1917 р. перебувала в складі Росії. Аналіз архівних матеріалів свідчить, що ще до Лютневої революції в Києві організовувалися навчальні екскурсії для учнів середніх навчальних закладів. Так, зокрема, був складений “Списокъ фабрично-заводскихъ предприятий г. Киева, посещение которыхъ съ учащимися среднихъ учебныхъ заведений дасть определенное практическое знакомство съ различными вопросами физики і химіи, проходимыми въ средней школе лишь теоретически”. Серед підприємств, вказаних у цьому списку, були станція водяних насосів, каналізація, цукрово-рафінадний завод, пивоварний завод, електростанції, паровозні майстерні, котельні, дротяно-цвяховий завод [8, 15–17].

Цікаво, що під час боротьби за незалежність міністерство народної освіти УНР, незважаючи на військові дії, створило при департаменті позашкільної освіти екскурсійний відділ [8, 2–3].

Із метою організації екскурсій на території УНР було проведено анкетне опитування. Деякі питання та завдання, які були включені у пояснювальну записку до анкети і стосувалися проблеми, що висвітлюється у нашій статті, були такого змісту: “Вказати, які існують у вашій губернії: культурні сільськогосподарські мастки, буряково-цукерні підприємства, сім’яні господарства, підприємства з рибоводства, скотоводства й взагалі фабрично-заводські”; “Які інституції у даному місці: науково-прикладні, фабрично-заводські уявляють освітню або педагогічну вартість? Що власне в цих інституціях варто уваги одвідувачів?” [8, 4–5].

Отже, екскурсії та прогулянки були на той час дуже розповсюдженою, ефективною і наочною формою науково-технічної пропаганди серед учнів західноукраїнських освітніх закладів і значно сприяли розвитку технічної творчості молоді, а саме:

- стимулювали пізнавальну активність молоді та творчий підхід до процесу навчання;
- ознайомлювали із здобутками науково-технічного прогресу;
- сприяли формуванню винахідницько-раціоналізаторських вмінь;
- поглиблювали знання із техніки;
- висвітлювали значення техніки для полегшення праці людини та покращення умов її життя;
- сприяли розвитку технічних вмінь, навичок і здібностей;
- показували можливості застосування техніки в різних галузях народного господарства шляхом здійснення міжпредметних зв’язків під час занять у навчальних закладах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дерев’яна Л. Специфіка розвитку творчості учнів загальноосвітніх шкіл Галичини у позаурочній діяльності (1900–1939 рр.) // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. — 2000. — № 2. — С. 26–32.
2. Завгородня Т. К. Підготовка вчителів для української народної школи Галичини (1919–1959 роки). — Івано-Франківськ: Плай. — 1999. — 136 с.
3. Іванівна П. Прогульки в народній школі // Шлях виховання й навчання. — 1933. — Ч. 1. — С. 49–50.
4. Ігнатенко Н. Екскурсія як форма навчального заняття в загальноосвітніх закладах Галичини (1900–1939 рр.) // Наукові записки. Серія: Педагогіка. — 2000. — № 10. — С. 69–72.
5. Когут Т. Практичні праці в світлі нових програмів // Учительське слово. — 1934. — Ч. 9. — С. 55–59.
6. Ловицкий. Нові методи шкільного виховання в Америці // Учитель. — 1908. — Ч. 18-19. — С. 279-284.
7. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори / Упорядн. О. В. Проскура. — К.: Освіта, 1996. — 304 с.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. — Ф. 2201. — Спр. 556. — 61 Арк.
- A. G. Kursy dla dorosłych A. Jaczynowskiego // Muzeum. — 1909. — Tom II. — Z. 5. — S. 628.
9. Duchowicz Br. Z czasopism pedagogicznych niemieckich // Muzeum. — 1932. — Z. 3. — S. 176–182.
10. Gałeczki W. Zajęcia praktyczne a wychowanie państwowe // Praca Ręcyna w szkole. — 1934. — № 1–2. — S. 3–8.
11. Huber I. Nauczanie robót ręcznych w Niemczech // Praca ręczna w szkole. — 1929. — Nr. 1. — S. 25–34.
12. I. Wycieczki szkolne // Muzeum. — 1909. — Tom I. — Z. 2. — S. 218–219.
13. Kannenberg J. Wychowanie narodowe a dzisiejsza nasza szkoła średnia // Muzeum. — 1905. — Z. 2. — S. 141–152.
14. Kolonia wakacyjna drohobyckiego gimnazjum w Uryczu // Muzeum. — 1911. — Tom I. — Z. 5. — S. 440–461.
15. Kurs informacyjny dla nauczycieli przyrody i fizyki w Poznani // Muzeum. — 1922. — Z. 2. — S. 272–273.
16. Leciejewski J. Frant Vojtišek., Paedagogický význam vycházek školních. // Muzeum. — 1903. — Z. 7. — S. 648–649.
17. Sejmowa komisya szkolna wobec szkolnictwa średniego // Muzeum. — 1909. — Tom II. — Z. 4. — S. 383–418.
18. Sprawy TNSW // Muzeum. — 1908. — T. II. — S. 130.
19. Wycieczki szkolne // Muzeum. — 1907. — Tom II. — Z. 2. — S. 215–216.